

СОЦІОЛОГІЧНІ НАУКИ

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-6-82-39>

УДК 364.277

Кубрак О.В.

Сумський національний аграрний університет

СУІЦИД ЯК ЮРИДИЧНА І МОРАЛЬНА ПРОБЛЕМА В ІСТОРІЇ

Анотація. Стаття присвячена ставленню до самогубства, яке в історії визначалося не лише релігійними установами та поглядами певних філософів, а й законодавством. Однак вже в рамках законодавчих положень виникла потреба в диференційованому підході до окремих самогубств. Точка зору на цю проблему залежала від багатьох факторів, основним з яких був вплив християнської етики, яка формувалася отцями Церкви та законотворчістю. В різні епохи від античності через Просвітництво і до ХХ століття особливе значення відігравала думка представників різних верств суспільства. Вирішення питання про право на добровільний відхід від життя вирішувалося спочатку в суто релігійному контексті, але шлях формування відношення суспільства до права людини на суїцид був довгий та складний. У статті розглянуті історичні приклади ставлення до проблеми самогубства як явища та до людей, які здійснюють самогубства.

Ключові слова: самогубство, «державна отрута», інстинкт самозбереження, канонічне право, *acedia*, *athumenia*, сплин, «осляче поховання».

Kubrak Oleg

Sumy National Agrarian University

SUICIDES AS A LEGAL AND MORAL PROBLEM IN HISTORY

Summary. The article is devoted to the attitude to suicide as a problem of human existence, the attitude to its solution of voluntary retirement from life on the part of society and its official representatives, which in history was determined not only by religious institutions and the views of certain philosophers, but also by legislation. In the history of mankind, the attitude to suicide has been different-from sharp condemnation to recognition of suicide as a worthy way of leaving life. In ancient times, suicide was not clearly assessed. The assessment was not so much concerned with understanding the causes of this phenomenon as with the attitude towards the possibility of voluntary retirement on the part of institutions acting on behalf of society. The threat of punishment and the use of other measures of influence for attempted suicides did little to reduce the number of the latter. The moral state of society, its stability, spirituality, friendly attitude of its members to each other, confidence in the future significantly affected the attitude of a person to their own life. Already within the framework of the legal provisions of the middle ages, there was a need for a differentiated approach to individual suicides. In the middle ages, the point of view on this problem depended on many factors, the main of which was the influence of Christian ethics, which was formed by The Church fathers and lawmaking, which was dependent on Church dogmas. In different epochs from antiquity through the Enlightenment to the twentieth century, the opinion of representatives of different strata of society played a special role. The issue of the right to voluntary retirement was first resolved in a purely religious context, but the way to form society's attitude to the human right to suicide was long and complex. Even in the twentieth century The idea that in a certain situation a sick person goes to the doctor, and a healthy person commits suicide is quite bold and is primarily directed against supporters of explaining suicidal behavior by mental illness. The violation of moral internal restrictions on taking one's own life, the actual disappearance of social prohibitions on suicide – all these factors of modernity destigmatized suicides. The article considers historical examples of attitudes to the problem of suicide as a phenomenon and people who commit suicide

Keywords: suicide, "state poison", instinct of self-preservation, canon law, *acedia*, *athumenia*, splen, "donkey burial".

Постановка проблеми. В давнину далеко не однозначно оцінювали самогубство. Оцінка стосувалася не стільки розуміння причин цього явища, скільки ставлення до можливості добровільного відходу з життя, санкціонування його з точки зору закону або уявлень моралі. У більшості законодавств держав античного світу самогубство вважалося справою ганебною і навіть злочинною. З часом відношення до суїцидентів змінювалось, але до середини ХХ століття це відношення було не до кінця визначене.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Самогубство – складний, багатоаспектний (філософський, соціальний, психологічний, моральний, юридичний, релігійний, медичний та ін.) міждисциплінарний феномен. Тож не дивно, що

тема самогубства звучала в роботах Піфагора, Платона, Арістотеля, Сократа, Сенеки, М. Монтеня, Ф. Вольтера, Ш. Монтес'є, Ж.-Ж. Руссо, А. Шопенгауера, Ф. Ніцше. Але особливе місце самогубство зайняло у творчості екзистенціалістів – С. К'єркегора, К. Ясперса. А. Камю, Ж.П. Сартр, М. Хайдеггер дуже багато приділяли увагу проблемі самогубства в історії та філософії.

У другій половині ХХ століття виникає спеціалізований напрямок дослідження самогубств – суїцидологія. Сучасна світова суїцидологія представлена такими авторами, як Е. Гроллман, Н. Фарбероу, Й. Пуріч-Пейякович, Г. С. Салліван, Ф. Моріс, К. Хорни, Е. Шнейдман, О. Маховиков, І. Паперно. В зарубіжній суїцидології напрацьований достатній матеріал з проблеми суїциду людини, але він

практично весь присвячений соціально-психологічним аспектам суїцидальної поведінки. Е. Дюркгейм показав, що тенденція суїцидальної поведінки є суспільним явищем. З. Фрейд, К.Г. Юнг, А. Адлер, К. Хорні, К. Меннігер говорили про самогубство з точки зору боротьби в людині різних сил. В працях А.Г. Амбрумової, В.В. Ковальова, В.Т. Кондратенко, Л.І. Постовалової, Т.В. Самохіної, Л.Я. Уманської самогубство розглядається як одна з форм аутодеструктивної поведінки особистості.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми полягає в складності аналізу літератури про сутність суїциду не тільки завдяки її обмеженій кількості, а й у відсутності спеціалізованих робіт, побудованих на цілісному і цільовому підході до вивчення проблеми.

Мета статті: спроба простежити відношення до феномену суїциду з точки зору права і християнської релігії, яка є формуючим стрижнем моралі і залишила відбиток на сьогоденнішому відношенні до проблеми самогубства, яка не перстає бути актуальною.

Виклад основного матеріалу. Перші згадки про самогубства ми зустрічаємо в міфах. У міфології народів Європи вважалося, що самогубці перетворювалися на вампірів.

За релігійним поглядом древніх германців, в рай потрапляли чоловіки, а також жінки, які покінчили життя самогубством після смерті чоловіка.

В древніх Фівах самогубців позбавляли посмертних почесностей і проклинали. Афініські закони веліли відсікати руки самогубці і ховали окремо від тіла. У Спарті і Фівах трупи самогубців спалювали зі знаками презирства, в інших державах не спалювали, але закопували, щоб не оскверняти вогню, який вважався благородної стихією.

Однак, в деяких грецьких колоніях існував звичай, згідно з яким суду або сенату давалося право дозволяти самогубство, якщо людина зверталася за таким дозволом. Це практикувалося на острові Цеос, в Марселі (Массалії) і деяких інших місцях. З цією метою в «людних місцях» зберігався спеціальний запас «державної отрути» (цикути), і кожен, хто звернувся, міг її отримати, якщо суд знаходив його доводи переконливими і давав дозвіл на самогубство. Цей звичай судової санкції на самогубство в більш пізній час існував і в деяких римських провінціях. Але вже в далекій давнині були такі, що доводили безглуздість судової ухвали «достатності» причин, що пред'являються людиною в якості підстав для самогубства.

Платон в своїх «Законах» вважав, що самогубці повинні бути поховані окремо від інших людей, а їх могили не повинні прикрашатися ніякими написами і ніякими пам'ятниками. Цікаво, що і через дві тисячі років відношення до самогубства одного з представників гуманістичного світогляду і утопічного комунізму Томаса Мора небагато чим відрізнялося від наведених вище поглядів Платона. У своїй знаменитій «Утопії» автор писав, що якщо хто заподіє собі смерть і священикам і сенату не буде доведена її причина, то він не удостоювався ні землі, ні вогню, його ганебно викидають в яке-небудь болото без поховання.

Разом з тим Томас Мор допускав можливість добровільної смерті в тих випадках, коли невиліковно хвора людина, таким чином, перериває «катування»...

Ще римські закони часів республіки не вважали самогубство злочином, якщо це не могло пошкодити державі або скарбниці. При цьому спадкоємцям самогубці надавалося право в судовому порядку доводити його невинність. Якщо це вдавалося, то їм поверталось конфісковане майно. Якщо ж хтось позбавляв себе життя внаслідок горя, туги, хвороби, божевілля та інших причин, що не завдають шкоди державі, то це прирівнювалось до звичайної смерті, і заповіді самогубці вважались дійсними, тобто такі, як якщо б вони були зроблені в здоровому глузді. Найсуворіша заборона самогубств відносилася тільки до воїнів, поки вони перебували на службі. За замах на самогубство солдат засуджувався до смертної кари. Якщо замах на самогубство відбувався під впливом горя або тяжкої хвороби, люди піддавалися не страті, а лише ганьбі. Таким чином, вже в Стародавньому Римі існувало розуміння неоднорідності самогубств.

У середні 1 тис. н. е. самогубства не припинялися, хоча багато авторів вважають, що з поширенням християнства їх стало менше. Починаючи з IV–V ст. церква керувалася, насамперед, уявленнями Августина Аврелія, який виклав основні аргументи засуджувального характеру. Відповідно до його навчання, самогубець – це той же душогуб, і чим менше у нього було причин до позбавлення себе життя, тим більше він винен. Шоста заповідь каже «не убий», не додаючи «твого ближнього»; а так як Спаситель заповідав любити ближнього, як самого себе, то, отже, вбиваючи себе грішить проти шостої заповіді, бо вона забороняє взагалі вбивати людину. Потрібно поважати тих, хто вміє жити серед неприємностей, а не тих, хто шукає від них порятунку в смерті.

Однак у цього видатного християнського мислителя відзначалася деяка непослідовність. Для виправдання християнських мучеників, що позбавляли себе життя в ім'я віри, Августин ввів категорію самогубства, що здійснюється за велінням Бога. Оцінюючи історичні приклади позбавлення себе життя, він вважав «перепрошувальним самогубством» смерть Клеомброта, який кинувся з високої огорожі вниз з метою випробувати блаженство душі в потойбічному світі. Практичне застосування вчення Св. Августина виражалося в рішеннях Вселенських соборів, які піддавали досить суворому осуду самогубців і розглядали заходи боротьби з цим злом. Так, Празький собор 563 року забороняв ховати самогубців і співати над ними псалми.

Фома Аквінський в «Сумі теології» оголошує самогубство тричі смертним гріхом: проти Господа, що дарує життя, проти громадського закону і проти людського ества – інстинкту самозбереження. Святий Фома був багато послідовніше свого попередника: він не робив винятків ні для яких самогубств. Виправдання немає ні для тих, хто позбавив себе життя в ім'я віри і любові до Господа, ні для жінок, які вдалися до самогубства, щоб уникнути ганьби згвалтування. Ніхто не має права уникати малого гріха, вдавшись до гріха великого.

Згідно з християнським віровченням середньовіччя, самогубство вважалося більш тяжким злочином, ніж вбивство, бо людина, що вбиває себе, робить замах не тільки на тіло, але і на душу, а в разі вбивства умертвляють тільки тіло

іншого. За звичаєм самогубця ховали без церковних обрядів навіть тоді, коли самогубство відбувалося в стані божевілля. Світське законодавство, поступово зміщуючись з установками церкви і просочуючись духом канонічного права, ще більш жорстко ставиться до самогубства.

У Бретані, згідно з однією з статей місцевого зводу законів, тіло самогубці має бути повішено за ноги, а майно конфісковано. В Ліллі тіла самогубців-жінок не вішали, а спалювали. Історія зберегла масу варіантів наруги над трупами самогубців, ритуалів і місць їх особливого поховання. У Цюріху труп самовбивці витягали з будинку мотузками через отвір, виконаний під дверима або через пролом в стіні. Якщо самогубець втопився, то його ховали за п'ять кроків від води, якщо заколовся, то на його могилі в головах встромляли дерев'яний кілок з увіткненим в нього ножом. Викопували тіла вже похованих людей, заплідозрених у самогубстві. І тільки після закінчення п'ятирічного терміну давності не можна було починати процес «проти трупа» людини за звинуваченням його в добровільному позбавлення себе життя. Один з видів ганебного поховання полягав у тому, що труп самогубці відвозили на возі, що був призначений для здохлої худоби, і закопували там, де скидали падаль або на місці страти.

Карл Великий, стверджуючи своїми законами церковні звичаї і встановлення і забороняючи супровід похорону самогубці загальноприйнятими обрядами і панахидами, одночасно дозволяє співати псалми під час їх поховання, вважаючи, що «суд Божий незабгненний, і шляхи його несповідимі». Роберт Нормандський (Роберт-Диявол), який покінчив життя самогубством, написав твір, в якому доводив, що ніякі закони не забороняють людині позбавити себе життя. На його думку, незалежно від наявності або відсутності загробного життя, самогубство не може бути злочином, так як вбивається тільки тіло, а не душа, яка таким чином може перейти в кращий світ (в разі його існування). Якщо ж Душа вмирає разом з тілом, вона страждає від самогубства дуже мало. Дар життя робиться зайвим, коли він тяжкий, і тоді людина має право від нього відмовитися. Незважаючи на жорсткість церковних постанов щодо самогубства, цей (найтяжчий з точки зору християнського вчення) гріх, як свідчать історичні джерела, відзначався в умовах монастирів навіть частіше, ніж в світському суспільстві. Більш того, пригнічений стан (*acedia* – млявість, лінь), який розумівся відповідно до релігійного світосприйняття того часу як гріх, часто спостерігався в умовах монастирського життя. Як зазначав Іоанн Златоуст, «демона журби» не можуть розтрошити пости і всі монастирські строгості. На думку цього християнського автора, ця печаль залежить від неправильного життя, слабкості душі і уявних прикросців, які іноді зникають при істинному нещасті. Не випадково в хроніках монастирів часто згадуються випадки самогубства, а у світській історії добровільне позбавлення себе життя описується відносно рідко.

Св. Єремія цю «згубну нудьгу» ченців пов'язував із впливом вогкості келій, непомірного поста, самотності, занадто тривалого читання. На його думку, ці люди більш потребують допомоги лікарів, ніж будь яких умовлянь. Хоча

багато християнських письменників згадують про такі стани, що спостерігалися в умовах монастирського життя, називаючи їх *acedia* або *athumenia*: найчастіше церковні отці, вважаючи ці стани ганебними, навіть не називають монастирів, де їх спостерігали. Одна з причин оцінки подібних станів як гріховних полягала в тому, що дуже часто смуток і нудьга поєднувалися з самогубством. «Якщо смуток і розпач, а не марення і божевілля складають єдині причини самогубства, то замах на власне життя неминуче піддає прокляттю накладшого на себе руки. Що стосується до скажених і схиблених, то вони, без сумніву, будуть врятовані в майбутньому житті, яким би чином вони не померли, якщо до розладу розумових здібностей заслужили любов до Бога» («*Dialogi miraculorum Caesarii*») [3].

Таким чином, навіть наявність канонічної безумовної заборони на мимовольне припинення життя не рятувало людей від самогубства. Якщо врахувати, що монастирі представляли собою розумові і релігійні центри середньовічної Європи, то відносно велика частота самогубств серед священнослужителів показує, що освіта і релігійний світогляд (в даному випадку християнський) навряд чи здатні повністю викоринити це зло. Однак більш значущим відмічається ще в середні століття збіг частоти самогубств і стану пригніченості (*acedia*) незалежно від його релігійного трактування. Зрозуміло, що меланхолія древніх греків, гріх у вигляді млявості і ліні середньовіччя і депресія XIX і XX ст. тісно стикаються, але не перекривають одне одного як поняття. Однак це не змінює суті справи. Стан психіки, що виходить за рамки повсякденних переживань і поведінки (невипадково розцінюваний як гріх) і був фоном, на якому людина, ігноруючи церковні заборони, здійснювала самогубство.

Релігійні погляди і закони, найчастіше безпосередньо пов'язані з установками церкви, протягом багатьох століть становили невід'ємний компонент духовної та побутової культури суспільства. Заперечуючи проти будь-якого роду переслідування самогубців, Вольтер писав, що церковне право, що служило кримінальним кодексом людям того часу, ні в старому, ні в Новому Заповіті ніколи не могло знайти жодного місця, що забороняє самогубство. Відносно звичаю кримінального «переслідування» трупа самогубця автор був категоричний: «Я незадоволений своїм будинком, я йду з нього з ризиком не знайти кращого. Але ви! Що це за нерозсудливість – вішати мене за ноги, коли я більш не існую, і що це за розбій – обкрадати моїх дітей?» [3]. Протягом тривалого часу вплив релігії був незрівняним ні з якими іншими явищами духовного життя (філософією, літературою та ін.) по впливу, як на окрему людину, так і на формування проблеми самогубства в цілому.

У 1733 році з'явився трактат англійського лікаря Джорджа Чейні (G. Cheyne) про поширення «англійської хвороби – спілну». Цим терміном автор позначив нервову хворобу у вигляді пригніченого стану духу, іпохондрії та істерії. І хоча трактування розладів ґрунтувалося на гіпократівським «змішуванні соків», а сама назва була пов'язана з уявленнями про скупчення «тваринних духів» в селезінці, автор спробував дати природно-наукове пояснення формам невротичних, іпохондричних і депресивних розладів, широко

поширених, на його думку, в Англії. Дж. Чейні доводив (прикладом самоспостереження), що спосіб життя впливає на формування емоційних розладів. «Англійська хвороба» була добре відома у всіх європейських країнах, і не тільки медикам.

У 1801 році французький психіатр Філіп Пінель, представляючи в своїй праці «Лікарсько-філософське зображення душевних хвороб» спостереження «меланхолії з нахилом до самогубства», писав, посилаючись на Монтеск'є, що англійці накладають на себе руки без видимої причини, що спонукає їх до цього. Вони позбавляють себе життя в самому благополучному стані. У римлян це було наслідком виховання, їх способу мислення і звичок, але у англійців це є наслідок хвороби, що походить від фізичного складу. Схильність до самогубства, як висловлюється автор духу законів, яка не залежить від найсильніших, спонукаючих до самогубства причин, наприклад, позбавлення честі, маєтку є хворобою, властивою не англійцям, а французам.

У роботах учня Пінеля, одного із засновників наукової психіатрії у Франції, Жана-Етьєна Доменіка Ескіроля, уявлення про безпосередній зв'язок психічного розладу і самогубства отримує своє остаточне оформлення. У класичній праці «Про душевні хвороби» (1838) автор чітко формулює свою позицію: самогубство проявляє всі ознаки душевної хвороби, симптомом якої воно і є. На думку Ескіроля, людина може робити замах на своє життя тільки в стані душевної хвороби, отже, все самогубці – душевнохворі. Не викликає сумнівів, що в певній мірі безкомпромісність подібних формулювань пов'язана з прагненням позбавити самогубців від будь-якого роду релігійного або законодавчого переслідування. Ескіроль прямо пише про те, що самогубство не може переслідуватися за законом. Стаючи «медичним фактом», самогубства виводилися зі сфери впливу релігії або юриспруденції.

У 1780 році в Санкт-Петербурзьких «Академічних вістях» було опубліковано лист Ж.-Ж. Руссо «Про мимовольну смерть», в якому автор захищав «право» людини на добровільне припинення життя. І там же публікується відповідь на цей лист М. Смирнова, в якому автор розглядає самогубство як психопатичний (психіатричний) феномен.

Досить вказати, що так зване «осляче поховання» (поховання за огорожею цвинтаря без будь-якого церемоніалу) зберігалось в деяких країнах до кінця XIX – початку XX ст. До 1823 року в Британії існував звичай ховати самогубця на перехресті доріг, проткнув йому серце осиковим кілком і протягнувши перед ним по вулиці. Тільки в 1961 році в Англії було законодавчо встановлено відсутність складу злочину в самогубстві і в замаху на нього. Відповідно до «Акту про суїцид від 1961 року», суїцид і суїцидальна спроба не вважаються кримінальним злочином. Однак і до 1961 року кримінальне покарання за самогубство призначалось відносно рідко, так як існувало розуміння того, що більшість самогубств і спроб самогубства відбувається в контексті психічних розладів. В першу чергу це відноситься до психотичних депресивних захворювань, при яких відповідальність пацієнтів за свої вчинки виключається в силу розуміння цього питання в цивільному законодавстві. Тому до 1961 року більшість пов'язаних з самогубством справ направлялися клінікам.

Однак за 1941–1955 роки в Англії були притягнуті до кримінальної відповідальності 44 956 осіб, що робили замах на самогубство, з них тільки 346 виправдані, а 308 засуджені до різних термінів позбавлення волі. Ще в 1955 році тим, хто вчинив замах на самогубство, судом було призначено покарання – місяць тюремного ув'язнення. Це відбувалося в XX ст. Як суспільство в цілому і законодавство відносилось до самогубства в XIX ст. можна судити з листа М. Огарьова: «Тут повісили чоловіка, який перерізав собі горло, але був врятований. Повісили за спробу самогубства. Лікар попередив, що вішати його не можна, тому що розріз розійдеться, і він зможе дихати прямо через трахею. Його не послушали, і повісили. Рана негайно розкрилася, і повішений ожив ... вирішили перетягти шию засудженого нижче рани і тримати так, поки він не помре» [8, с. 33].

Тільки Французька революція вперше скасувала будь – яке законодавче переслідування самогубців. У Російській імперії це сталося в 1917 році. До цього законодавство, церква, народні звичаї і мораль імперського суспільства були не менш суворі до самогубців, ніж це спостерігалось в Європі. Однак окремі постанови щодо самогубців тривалий час перебували тільки в церковному законодавстві.

У трєбніку Петра Могили (1646 рік) і в «Інструкції Патріарха Адріана попівським старостам або благочинним доглядачам від 26 грудня 1697 року» в статті 21 також міститься заборона ховати у церкві чи на цвинтарях тіла самогубців, але ця «інструкція» не робила відмінностей між окремими видами насильницької смерті: «А який чоловік забезпе або заріже, або, купаючись і похволяся і граючи, потоне, або вина опьється або з гоїдалки уб'ється, іншу смерть сам над собою, своїми руками учинить або на розбої і на крадіжці якому убитий буде: і тих померлих тіл у церкві Божий не ховати, і над ними відспівувати не веліти, а веліти їх класти в лісі або на полі, крім кладовища і убогих будинків». «Інструкція Патріарха Адріана» надалі увійшла до складу «Повного зібрання законів Російської Імперії».

І тільки з Петра Великого починається світська історія різного роду «каральних акцій» по відношенню до осіб, які вчинили замах на самогубство. У військовому статуті 1716 р. (гл. XIX, арт. 164) чітко вказано: «Якщо хто сам себе вб'є, то підлягає тіло його кату в безчесне місце отволочь і закопати, тягнуци перш по вулицях і обозу». Однак в тлумаченні до цього «артикулу» додано: «... а якщо хто вчинить в нестямі, хвороби, в меланхолії, то оне тіло в особливо, але не безчесному місці поховати. І того ради має, що поки такої самогубець був похований буде, щоб судді наперед про обставини і причини справді повідомити і через вирок визначили б, яким чином його поховати ». У більш пізньому (1720 р.) Морському статуті Петра каральні заходи проти самогубців посилюються: «Хто захоче сам себе вбити і його в тому застануть, того повісити на рейці, а якщо хто сам себе вб'є, той і мертвий за ноги повішений бути має» [1].

У Російській імперії «перекручення» у вигляді повішення тіла самогубці за ноги було передбачено Лікарською статутом Зводу законів до середини XIX ст. Проект Кримінального уложення 1754 року

передбачав для них покарання батогами або утримання у в'язниці 2 місяці. Однак уже в 1766 році для самогубців передбачалося позбавлення християнського поховання та відправлення тіла в «убогий будинок», для залишившихся в живих службовців слідвало зниження на один чин, для неслужащих дворян і купців першої гільдії призначалося церковне покаяння терміном на півроку. У Зводі законів 1832 року самогубець позбавлявся християнського поховання тільки в разі, якщо не було доведено, що самогубство було в стані божевілля або безпам'ятства. Людина, що вчинила замах на своє життя поза цих станів і залишилася в живих, підлягала покаранню за вбивство і повинна була бути засудженою до каторжних робіт. У 1843 році каторжні роботи були замінені в'язницею від 6 місяців до 1 року, а питання про характер поховання самогубців був залишений на розсуд церкви.

В якості одного з істотних заходів «боротьби» товариства з самогубцями, що виражається в тих чи інших карально-заборонних заходах, була давня практика визнання недійсними заповітів самогубців. У Росії була оформлена законодавчо ця практика в період правління цариці Катерини. Спеціального указу з цього приводу не було, але існував прецедент у вигляді рішення Сенату у справі заповіту князя Шаховського 1776 року. Хоча в рішенні зазначалося, що заповіт недійсний в тому випадку, якщо написаний в стані безпам'ятства або божевілля, що супроводжували самогубство, в подальшому практика визнання судами нікчемними духовних заповітів самовбивць була поширена повсюдно і незалежно від стану самогубці.

За змістом російського дореволюційного законодавства духовний заповіт самогубці завжди мало визнаватися недійсним. Стаття 1472 «Укладення про покарання» про недійсність духовних заповітів самовбивць розглядалася не як покарання за самогубство (до цього часу правосвідомість остаточно визначилася в тому, що не може бути мови про переслідування трупа), а як громадянський наслідок самогубства. Якщо ж само-

губство скоєно в стані божевілля, безпам'ятства, то духовний заповіт також є недійсний, як складений особою, визнаною судом неосудним через душевний або розумовий розлад.

І тільки в 1894 році Урядовий сенат з приводу однієї зі справ по духовниці висловився в тому сенсі, що заповідальні розпорядження залишаються в силі, якщо доведено, що заповіт був складений при повному розумі і твердій пам'яті такою особою, яка згодом позбавила себе життя в безпам'ятстві або під впливом «душевного нападу». Замах на самогубство не мав кримінальних і цивільних наслідків в Карному Кодексі Російської імперії другої половини XIX ст. тільки у випадках, коли будь-хто у великодушному патріотизмі піддасть себе очевидній небезпеці або прямо вірної смерті для збереження державної таємниці та в інших подібних випадках, а рівно, якщо жінка позбавить або зазіхне позбавити себе життя для порятунку цнотливості і честі своєї від загрози їй і ніякими іншими засобами невідворотного насильства (Ухвала 1885 г.).

Висновки і пропозиції. Смертність від суїцидів сьогодні в світі займає 5-е місце серед всіх причин смертності. Стрімко зростають самогубства серед молоді. В світі ширяться найбільш примітивні форми соціального протесту і заклик – самогубства і навмисні вбивства. На 11-му Європейському симпозиумі з проблем самогубства і суїцидальної поведінки в 2006 році один з членів Європейського парламенту свою доповідь назвав «Суїцид – політичний виклик». У ньому він визначив, що проблема суїциду в суспільстві є політичною проблемою по суті. У багатьох країнах Європи, навіть з низьким рівнем самогубств, існують державні програми з профілактики суїцидів, і на це виділяються значні кошти.

Світ пройшов довгий шлях зміни відношення до проблеми суїциду і беззаперечним фактом є те, що сьогодні дуже важлива профілактика самогубств і здійснюватися вона повинна комплексно, включаючи і медичний аспект, і вирішення низки соціальних проблем.

Список літератури:

1. Воинские артикулы Петра I. Материалы по изучению истории государства и права СССР. Москва, 1960.
2. Камю А. Миф о Сизифе. Москва, 1990. 415 с.
3. Маховиков А.Н. Суицидология: Прошлое и настоящее: Проблема самоубийства в трудах философов, социологов, психотерапевтов и в художественных текстах. Москва, 2013. 569 с.
4. Мор Т. Утопия. Москва, 1978. 417 с.
5. Осетрова О.А. Аврелий Августин о грехе самоубийства. Культурологичний вісник. 2006. Вип. 16. С. 80–87. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Kultv_2006_16_17 (дата звернення: 25.05.2020).
6. Платон. Законы. Москва, 1999, 798 с.
7. Фома Аквинский. Сумма теологии. URL: http://librebook.me/summa_theologica (дата звернення: 26.05.2020).
8. Чхартишвили Г. Писатель и самоубийство. Москва, 2001. 576 с.

References:

1. Voinskie artikuly Petra I. Materialy po izucheniyu istorii gosudarstva i prava SSSR [Military articles of Peter I. Materials on the study of the history of state and law of the USSR]. Moskva, 1960.
2. Камю, А. (1990). Mif o Sizife [Myth about Sisyphus]. Moskva.
3. Mahovikov, A.N. (2013). Suicidologiya: Proshloe i nastoyashchee: problema samoubijstva v trudah filosofov, sociologov, psihoterapevtov i v hudozhestvennyh tekstah [Suicidology: Past and Present: The problem of suicide in the writings of philosophers, sociologists, psychotherapists, and in literary texts]. Moskva.
4. Mor, T. (1978). Utopiya [Utopia]. Moskva.
5. Osetrova, O.A. (2006). Avrelij Avgustin o grekhe samoubijstva [Aurelius Augustine on the sin of suicide]. Kul'turologichnij visnik [Cultural science news] (electronic journal), vol. 16, p. 80–87. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Kultv_2006_16_17 (accessed 25 May 2020).
6. Platon (1999). Zakony [Laws]. Moskva.
7. Foma Akvins'kij Summa teologii [Amount of theology]. URL: http://librebook.me/summa_theologica (accessed 25 May 2020).
8. Chkhartishvili, G. (2001). Pisatel' i samoubijstvo [Writer and suicide]. Moskva.